

RİSÂLE-İ NUR'DA ADALET-İBADET İLİŞKİSİ¹

Muhammed er-RÛKÎ²

Öz

Said Nursî'ye göre ibadet, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerle sınırlandırılmayacak kadar geniş kapsamlı bir kavramdır. İbadet, rıza, sekinet ve huzur halidir. Sözü edilen ibadetler de bu halin zahire vurmuş şeklidir. İbadet kalbin nuru, basiretin ziyâsı olmasının yanı sıra, insanı yeryüzünde halife makamına yükselten, bu makamın verdiği güç ve otoriteyi kendisine bahşeden, ayrıca halifelik görevini hakkıyla yerine getirmesini sağlayan bir olgudur. Risâle-i Nur'da ibadet kavramı, çok yerde adalet kavramıyla birlikte zikredilmiştir. Daha doğrusu adalet, kulun ibadetine ait göstergelerden biri olup, parlaklığını Cenab-ı Hakk'ın el-Adl isminin tecellisinden alır.

Adaleti sağlamanın yolu da ancak ibadetten geçer. Erdemli toplumun temeli adaletle atılır. Bu manada Risâle-i Nur, istikamet sahibi bireylerin ve istikametli bir toplumun oluşmasını temin ve garanti edecek ölçüde, konuya ilişkin zengin bir terbiyevî ve ilmî malzemeyi içermektedir.

Anahtar kelimeler: Nursi, adl, adalet, ibadet, ahiret, nur

1 Bu makale 19-20 Kasım 2007 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "VIII. Uluslararası Said Nursi Sempozyumu"nda sunumu yapılan Arapça bildiri metninin Türkçe olarak genişletilip makale formatına getirilmiş şeklinden ibarettir.

2 Prof. Dr., Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, Suudi Arabistan.

Abstract

The Relationships between Justice and Worshipping in the Risale-i Nur

According to Said Nursî, worshipping Allah is a wide concept which cannot be limited with daily prayers, pilgrimage, fasting, giving *zakah* and so on. Worshipping means acquiescence, tranquillity and peace. The mentioned kinds of worship are also the reflections of this feature. Worshipping is the light (*noor*) of the heart and light (*dia'*) of the foresight (*baseera*), alongside it is a matter of fact which both raises the human beings to the position of being a caliph in the earth and gives the chance to them to make the best of it. At the same time, it grants the human beings with the power and authority stemming from this position. The concept of worshipping in Risale-i Nur is mentioned along with the concept of justice in many issues. Justice is actually an indicator of man's worshipping which takes its light from the reflection of the name of al-Adl (The Just One). The way of enabling the justice depends on worshipping. The foundation of virtuous society is laid through justice. In this respect, Risale-i Nur comprises the rich materials in terms of the manners of virtue and knowledge in both providing and guaranteeing the formation of the society and the individuals in the right direction.

Keywords: Nursî, justice, just (*adl*), worship, hereafter, light

1. Giriş

Bediüzzaman Said Nursî, Risâle-i Nur'un değişik yerlerine serpiştirdiği Kur'an düşüncesiyle; bunu eşsiz ve kendine has bir üslupta serdetmesiyle sivrilen bir müelliftir. Bütün bu yazılarında o, analiz, teşbih, derinliğine irdeleme (tahkik), nedenleri sorgulama (ta'lil), muvâzene ve mukâyeselerde bulunma gibi araçları kullanmak suretiyle, akla, kalbe ve fitrata hitap etmektedir. Parlak delillere, akli hüccetlere başvurmakta, doğrudan doğruya yaratılışla ilgili örneklerle yer vermekte-

dir. Bunları yaparken, kati öncüllere sıkı sıkıya bağlı kalmakta ve kesin sonuçlar ortaya koymaktadır. Tüm bunlar, onun derinlere tesir eden ve ufuklar açan metodolojisinin karakteristik özelliklerinden bazılarıdır.

Bu araştırmada, Bediüzzaman Said Nursî'nin düşünce dünyasında adalet ve ibadet ilişkisinin ve bunların birbirleriyle olan münasebetlerinin ne düzeyde olduğuna dair genel hatlarıyla bir tefekkür ve keşif denemesi yapılmaya çalışılacaktır. Araştırmada elde edilen sonuçlar kişisel becerimin ürünü olmayıp, bütünüyle Risâle-i Nur bahçesinden devşirilmiştir ve yine çalışmamız, bu feyizli bahçeye girip keşifte bulunmak isteyen diğer ilim gönüllülerine kapıyı sonuna kadar açmayı hedeflemektedir. Çalışmayı, kolay anlaşılmayı sağlaması bakımından iki ana başlığa indirgedim.

2. Risâle-i Nur'da Adalet ve İbadet Kavramları

Said Nursî, Risâle-i Nur'da adalet ve ibadet kavramlarını son derece sade bir üslupla ele almıştır; konu, tıpkı sinir ağlarının tüm vücudu sarması gibi Risâle-i Nur'un bütün kısımlarını kuşatmış durumdadır. Bu yazılanlarda temel kaynak Kur'an'ın saf pınarıdır ve buna Said Nursî'nin kendine özgü eşsiz anlatım üslubu eşlik etmektedir. Risâle-i Nur bahçesine dikkat penceresinden bakan bir göz, ibadet ve adalet kavramlarının leziz tadını ve bunların birbiriyle olan bağlantıdaki zevki gayet iyi alır. Zira Said Nursî'ye göre ibadet, bunu yalnızca namaz, oruç, hac vb. birkaç dini tezahüre indirgeyen kimsenin sandığından çok daha geniş kapsamlı ve şümüllü bir kavramdır. Hatta bu sayılanlar, dinin bütününe hâkim olan adalet kavramının gerçek sınırları düşünüldüğünde, son derece cüzi bir miktardır.

Said Nursî açısından ibadet, en üst düzeyde, en derin manada ve en geniş çerçevede samimi bir sevgi ile ortaya konan kulluktan ibarettir. Bu kulluk öylesine arı, duru, bir kulluktur ki, kaynağı yalnız Allah

sevgisi ve onun sınırsız nimetlerine şükretme duygusudur.³ Bu kulluk, gönülsüz, zoraki ve harici bir baskı ile yapılmaz. Aksine bu, iman nuru sayesinde ilahi nimetlerin yansımalarını hem kendinde hem de çevresinde gözlemleyebilen bir mümin kalbinden doğmaktadır. Bu duygular onu, kendisine bu nimetleri veren Allah'a samimi bir sevgiyle bağlanmaya, ona itaat ve inkıyad etmeye sevk eder: Bu, kulun, bizzat kendi gönül ve iradesiyle inşa ettiği rıza temeline dayalı bir kulluktur.⁴ Bu kulluk da, kişinin yapma yükümlülüğü altında olduğu ve fitratında dercedilmiş olan ibadet aşkıyla tekâmül eder. İşte bu, dinin kullar için vaz edilmesinin en temel ve aslı gerekçesidir; bir diğer tabirle dinin gayesi, dinî sorumluluk altındaki kişiyi, zorunlu kul olmanın yanı sıra, Allah'a gönüllü olarak da kulluk yapabilmesi için nefsinin hegemonyasından kurtarmaktır.⁵

Said Nursi'ye göre ibadet, parlaklığını, güç ve kuvvetini sapa sağlam olan dinden ve Allah'ın hikmet dolu kitabından almaktadır, Cenab-ı Hak, dinini, bütün makbul kulların kemâlatının fihristesi ve gerçek ubudiyeti teşkil eden fiillerin sağlam bir programı yapmış; insanlığı bu dine ve bu dindeki hakikatlere -tıpkı merhamete, hikmete, adalete, maddi gıdaya, havaya ve suya olduğu gibi- muhtaç kılmıştır.⁶

Said Nursi, ibadet ile -müminin önemine son derece inandığı-⁷ salih amelin yan yana olmasını, birbirini desteklemesini zaruri görmüştür. Böylece ibadet, kalbi nurlandırır, basiretin açılmasını sağlar ve kulun olaylara ve hadiselere -şeytanın telkinleri zaviyesinden değil- Allah'ın nuruyla bakmasını sağlar. Bununla ilgili olarak Said Nursî şöyle demektedir:

---

3 *

Bediüzzaman Said Nursî, *Şualar* (7. Şua), (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004), 179.

4 Nursî, *Sözler* (26. Söz), (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004), 623.

5 Ebû İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fî usûli 'ş-şeri'a*, nşr. Abdullah Diraz, (Beyrut: ty), 2:120.

6 Nursî, *Şuâlar* (15. Şuâ), 778.

7 Nursî, *Şuâlar* (15. Şuâ), 141.

“Zirâ nihayet derecede âdil, merhametkâr, raîyyetperver, muktedir nizamperver, müşfik bir melikin memleketi, hem bu derece göz önünde âsâr-ı terakkiyât ve kemâlât gösteren bir memleket, senin vehminin gösterdiği surette olamaz.”⁸

Şu sözün halâveti ve parlaklığı açıktır. Kalbin içinde ve hakikatinde olan şeyin gerçekte zahirine de yansıtacağı gerçeğini güzel bir şekilde ortaya koyuyor. Eğer kulun kalbinde Allah’a iman hissi, ibadet, taat ve hak sevgisi karar kılmışsa, bunun yansımaları olan rıza, sekinet ve huzur hali de müminin zahirine vurur, organları bu yüce manalardan etkilenerек harekete geçer ve hakikatleri olduğu gibi kavramaya başlar. Yok şayet, kalpte şeytânî vehim ve vesveseler, kulu nefs-i emmâre mertebesine düşürecek bir takım meyiller istila etmişse, bu da müminin zahirine yansır; artık olayları ve hadiseleri olduğundan farklı görmeye başlar. İşte bu bozulmayı ve çürümeyi ıslah edecek olan şey, akli başına almaktır, kalbi ve zihni bu gibi vehim ve vesveselerden temizlemektir. Bütün bunlar ise ancak, en yüceye sevk eden, nurânî ibadetle mümkün olur.

İbadet kalbin nuru, basiretin ziyâsı olmasının yanı sıra, insanı yeryüzünde halife makamına yükselten, bu makamın verdiği güç ve otoriteyi kendisine bahşeden, ayrıca halifelik görevini hakkıyla yerine getirmesini sağlayan bir olgudur. Aslında tüm bu özellikler ve manalar, bilhassa peygamberlerde bariz ve güçlü bir biçimde tezahür etmiştir. Zira onlar, ibadet vazifesini en nitelikli ölçüde ifa etmişler ve müdâvemet konusunda asla taviz vermemişlerdir. Peygamberlerin dışındaki müminlerden de her kim aynı yolu takip ederse, Allah’ın izniyle bu gayeye büyük ölçüde ulaşır. Said Nursi, Cenab-ı Hakk’ın dilinden bu konuyu şu şekilde bize anlatmaktadır:

“Ey Benî Âdem! Bir abdime geniş bir mülk ve o geniş mülkünde adâlet-i tâmmе yapmak için, ahvâl ve vukuât-ı zemine bizzat ıttılâ

8 Nursî, *Sözler* (2, Söz), 42.

veriyorum; ve mâdem herbir insana, fitraten, zemine bir halîfe olmak kabiliyetini vermişim; elbette o kabiliyete göre rûy-i zemini görecek ve bakacak, anlayacak istidadını dahi vermesini, hikmetim iktizâ ettiğinden, vermişim.”⁹

Demek oluyor ki, kulun Mevlâsına itaati, yine Cenab-ı Hakk’ın izin ve takdiri ile diğer insanların da kendisine itaatkâr ve musahhar olması neticesini doğurmaktadır. Kulun Allah’a olan itaatının derecesi nispetinde, diğer insanların da o kimseye itaat ve inkıyadı artar.

Risâle-i Nur’da ibadet kavramı, adalet kavramıyla olabildiğince bir yerde zikredilmiştir. Daha doğrusu adalet, kulun ibadetine ait göstergelerden biri olup, parlaklığını, Cenab-ı Hakk’ın el-Adl isminin tecellisi olan adaletin nurundan almaktadır. Yine bu ilahi nur sayesinde ki, yer, gök ve bütün varlık âlemi istikrarını korumakta, dengesini sağlamakta, mükemmel yaratılışın örneklerine ayinedarlık etmekte, cemali ve celali tezahürlerden payını almaktadır. Şöyle demektedir, Said Nursi;

“Evet, ism-i Hakimin cilve-i âzamından olan hikmet-i âmme-i kâinat, iktisat ve israfsızlık üzerinde hareket ediyor, iktisadı emrediyor.”¹⁰

Bir başka yerde de şu sözlere rastlamaktayız:

“Hem kâinatı bütün mevcudatıyla mizanı altına alan ve bütün ecram-ı ulviye ve süfliyenin muvazenelerini idame ettiren ve güzelliğın en mühim bir esası olan tenasübü veren ve her şeye en güzel vaziyeti verdiren ve her zîhayata hakk-ı hayatı verip ihkak-ı hak eden ve müte-cavizleri durduran ve cezalandıran bir âdiliyetin haşmetli güzelliğine bak, gör.”¹¹

Cenab-ı Halik’in, velilerini ve peygamberlerini himaye etmesi,

---

9 Nursî, *Sözler* (20. Söz), 348.

10 Nursî, *Lem alar* (30. Lem’a), (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004), 563.

11 Nursî, *Şuâlar* (4. Şua), 116.

dinin yine bu önderlerce tebliğ edip sapasağlam ikame edilmesi, keza dinin korunması gibi hususlar, ilahi adaletin tezahür ettiğinin delillerinden bazılarıdır. Şöyle demektedir, Said Nursi:

“Evet, bu kâinatta gözümüz önünde bu muntazam tasarrufatı içinde adalet ve hikmet ile ve rahmet ve inayet ve himayet ile her zaman iyileri himaye ve fenaları ve yalancıları tokatlamak, rubûbiyetin bir adeti olmasından, ef’âl-i Rahmaniyyet muktezasıyla bir Kur’an-ı Mûcizü’l-Beyanı, Muhammed (a.s.m.) eline vermesi; ve bine yakın mucizelerin pek çok envaını ona vermesi; ve bütün halâtında ve en tehlikeli vaziyetlerinde şefkatkârâne himaye ve hatta güvercin ve örümcekle muhafaza etmesi...”¹²

Yine Said Nursî’nin analizlerinde görmekteyiz ki: Cenab-ı Hak hem bu dünyada hem de ahirette mizanı yaratmıştır. Bu dünyada mizan, insanların adaletle iş yapmaları için gereklidir ve şu ayette buna işaret edilmektedir:

“And olsun ki biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik; beraberlerinde kitap ve mizan indirdik ki, insanlar adaletle tutunsunlar.”¹³

“Bak şu güzel göğe, onu yükseltti, mizanı koydu ki, tartıda taşkınlık etmeyesiniz. Tartıyı adaletle doğru tutun, teraziyi aksatmayın.”¹⁴

Adaletin kendisiyle kaim olduğu ilahi şeriat da yine adalet, rahmet ve hikmet üzerine tesis edilmiştir. Adalet, rahmet ve hikmet dairesinden çıkmış olan hiçbir şeyin şeriatla da alakası yoktur.¹⁵ Adalet-i ilahiye, şeriatla, şeriatın bütün hükümlerinde ve hatta zahiren zihnimize adaletle muhalifmiş gibi gelen en ince meselelerde dahi apaçık görünmektedir.

12 Nursî, *Şualar* (15. Şuâ), 777.

13 el-Hadîd, 57/25.

14 er-Rahmân, 55/7-9.

15 Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevzî, *İ’lâmü’l-muvakkî’in*, (Beyrut: ty), III:3.

Söz gelimi, erkeğe öngörülen miras payının, kadına öngörülenin iki kat oluşuyla¹⁶ alakalı Said Nursi, bunda dahi ilahi adaletin bir tecellisinden söz ederek, şöyle demektedir:

“Evet, adalettir. Çünkü ekseriyet-i mutlaka itibarıyla bir erkek, bir kadın alır, nafakasını taahhüt eder. Bir kadın ise, bir kocaya gider, nafakasını ona yükler, irsiyetteki (miras) noksanını telâfi eder.”¹⁷

Mizanın ahirette ikame edilmesi ise, kulların yaptıkları amellere göre, adaletle ceza ve mükâfat verilebilmesi için gereklidir:

“Biz ise, kıyamet günü için dürüst teraziler koyarız; hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmez, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir koruz. Hesap gören olarak da Biz yeteriz.”¹⁸

Ceza, mükâfat, Cennet, Cehennem gibi hususlar da adalet-i ilahiyyenin ve onun tecelli edeceğinin göstergelerinden biridir.¹⁹ O Allah'tır ki, “bütün mülkünde ve devâir-i saltanatında her ameli ve her hadiseyi müteaddit fotoğraflarla alarak muhafaza eden ve rububiyetin en ehemmiyetli bir esası olan adalet, hikmet ve rahmetin tecellileri ve tahakkukları için koca Cennet ve Cehennemi ve sırat ve mizan-ı ekberi yarat(ır)”.²⁰ Said Nursi, kâfirin, Cehennem ateşinde ebedi olarak yanmasının ilahi adalete ters düşmeyeceğini belirterek, bu düşüncesini bir takım ince matematiksel hesaplamalar yardımıyla temellendirmeye çalışır:

“Madem küfür hadsiz hukuka bir tecavüzdür; elbette hadsiz bir cinayettir. Öyleyse hadsiz bir azaba müstehak eder. Madem bir dakika katl, on beş sene cezada (sekiz milyona yakın dakikada) hapis azabını çekmesini adalet-i beşeriye kabul edip maslahata ve hukuk-u âmmeye

16 en-Nisa, 4/176.

17 Nursî, *Mektûbât* (11. Mektup), 69.

18 el-Enbiyâ, 21/47.

19 Nursî, *Sözler* (10. Söz), 104.

20 Nursî, *Şuâlar* (11, Şuâ), 316-417.

muvafık görür. Elbette bir küfür bin katlı kadar olması cihetiyle, bir dakika küfr-ü mutlak, sekiz milyara yakın dakikalarda azap çekmesi, o kanun-u adalete muvafık geliyor. Bir sene ömrünü o küfürde geçiren, 2 trilyon 880 milyara yakın dakikada azaba müstehak ve “Onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar.”²¹ sırrına mazhar olur.”²²

Allah’ın isimlerini ve sıfatlarını -ki el-ADL de bunlardan biridir- ahiretin varlığının zaruri delillerinden biri olarak takdim etmesi, Said Nursî’nin düşüncesine zerre zerre sinmiş olan Rabbanî esintilerdendir. Bu düşüncelerini o, şu sözleriyle izah eder:

“Hem, sakın zannetme ki, haşrı iktizâ eden esmâ-i İlâhiye, bahsettiğimiz gibi yalnız Hakîm, Kerîm, Rahîm, Âdil, Hafız isimlerine münhasırdır. Hayır, belki kâinatın tedbîrinde tecellî eden bütün esmâ-i İlâhiye, âhireti iktizâ eder, belki istilzam eder.”²³

Arkasından konu üzerinde durmaya devam ederek; mutlak ilahi adaletin yerinin ahiret, zamanının ise, bütün insanların Cenab-ı Hakk’ın huzurunda divan duracağı gün olan kıyamet günü olduğunu izah sadesinde şunları söylemektedir:

“...ve âhiretin gelmesiyle, kemâlâtı sukuttan ve adâlet-i mutlakası müstehziyâne gadr-i mutlakattan ve hikmet-i âmmesi sefahetkârâne abesiyetten ve rahmet-i vâsiası lâhiyâne tâzibden ve izzet-i kudreti zelilâne aczden kurtulurlar, tekaddüs ederler.”²⁴

Daha sonra bunun sebepleri üzerinde durur ve şöyle der:

“Elbette ve elbette ve herhalde, imân-ı billâhın yüzer nüktesinden bu sekiz mâdemlerdeki hakikatlerin muktezâsıyla, kıyamet kopacak, haşır ve neşir olacak, dâr-ı mücâzât ve mükâfat açılacak. Tâ ki, arzın

21 en-Nisâ, 4/169.

22 Nursî, *Şuâlar* (11. Şuâ), 305.

23 Nursî, *Sözler* (10, Söz), 137.

24 Nursî, *Sözler* (10, Söz), 156.

mezkûr ehemmiyeti ve merkeziyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin; ve Arz ve insanın Halikı ve Rabbi olan Mutasarrıf-ı Hâkimin mezkûr adâleti, hikmeti, rahmeti, saltanatı takarrür edebilsin; ve o bâkî Rabbin mezkûr hakiki dostları ve müştakları, idâm-ı ebedîden kurtulsun; ve o dostların en büyüğü ve en kıymettarı, bütün kâinatı memnun ve minnettar eden kudsî hizmetlerinin mükâfatım görsün; ve Sultan-ı Sermedînin kemâlâtı naks ve kusurdan ve kudreti aczden ve hikmeti sefâhetten ve adâleti zulümden tenezzüh ve tekaddüs ve teberrî etsin.”²⁵

Âhirette tecelli edecek olan mutlak ilahi adalete karşılık, insanoğlunun adaleti nisbî ve kısmîdir. Gerçekleşme yeri ise, ilahi adaletin bütünüyle tecelli etmesinin söz konusu olmadığı mekân olan yeryüzüdür. Bunun bir nedeni vardır, zira insanoğlu ebedi bir hayata namzettir. Cemal sıfatı olan celalli bir âdil zata, keza, celal sıfatı olan cemalli bir hâkime ait sonsuz bir cennetin olması, daimi bir cehennem bulunması gerekir.²⁶ Bu fani âlemde kısa bir hayat süren insanoğlunun, böylesine şümüllü bir adaletin hakikatine sahip olması mümkün değildir. O nedenle bu adalet, mahkeme-i kübrâya ertelenmektedir. Bu büyük mahkemede, insanoğlu küçük olsun büyük olsun bütün ceza ve sevabıyla yüz yüze gelecektir. Bu adalet tecelli ederken onun cirminin ve cisminin küçüklüğüne değil, bir insan olarak mahiyetinin ve suçunun büyüklüğüne, vazifesinin ehemmiyetine bakılacaktır.²⁷

İnsanın bu dünya hayatında adaleti iltizam etmesi, ilahi adaletin nurlarından istifade etmesi kendisinde rabbanî tecellilere vesile olur ve onu yüceltir, kendisinde güzel ve yüce ahlakın izleri görünür, böylece dünya hayatının hercü mercinden, fitne fücurundan uzak durur. Gönül huzuru, kalp sekineti içinde olur. Said Nursi, insanoğlunun adaleti

---

25 Nursî, *Sözler* (10. Söz), 156.

26 Nursî, *Sözler* (10. Söz), 103.

27 Nursî, *Sözler* (10. Söz), 106.

ikame etmesinin kendisine olan müspet dönüşleriyle alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Her bir âlicenap zat, başkasını mes’ut etmekle lezzet alır. Her bir âdil zat, ihkak-ı hak etmek ve müstehaklara ceza vermekte hukuk sahiplerini minnettar etmekle keyiflenir.”²⁸

İşte bundan sonra insan, istikamet ve istikrar üzere olur, kendisine güç, kuvvet ve yeryüzünde muzafferiyet bahşedilir.²⁹

3. Risâle-İ Nur’da Adalet ve İbadet Kavramları Arasındaki İlişki Biçimleri

Said Nursî ne zaman ibadeti konu alan bir bahis açsa, mutlaka; ya tasrih yoluyla veya telmih ve tembih yoluyla bunun adaletle bağlantısını kurar. Demek ki ona göre bu iki kavram birbiriyle içli dışlıdır ve birbirinden ayrılmaları mümkün değildir; bu adalet ister mutlak ilahi adalet olsun, isterse ışığını ilahi adaletin tecellilerinin nurundan alan beşerî adalet olsun fark etmez. Bu yüzden dikkatli bir Risâle-i Nur okuyucusu bu ikisi yani ibadet ve adalet arasındaki ilişkiyi hemen keşfeder. Said Nursi’ye göre bu ilişkinin birçok yönü vardır. Başlıcaları şunlardır:

Birinci olarak: Kur’an’ın gayeleri olarak ibadet ve adalet

Said Nursî Risâle-i Nur’un birçok yerinde ibadet ve adaletin Kur’an’ın temel maksatlarından olduğunu, ibadetin de özünün sevgi ile birlikte kulluk olduğunu ifade eder. İbadet kavramının ubudiyet sözcüğüyle karşılanması, bir şeyin, o şeyde bulunan en güçlü unsurla tanımlanması kabilinden bir şeydir. İbadet ancak ubudiyetle söz konusu olabileceğinden, ubudiyet kelimesiyle ibadeti kast etmiştir. İbadet ve adaletin Kur’an’ın temel maksatlarından oluşu konusuna ilişkin olarak Said Nursi, uzun ve kısa surelerin bütününe bu Kur’anî maksatları gözettiğine ilişkin olan yazısında şöyle demektedir:

²⁸ Nursî, *Lem’alar* (30. Lem’a), 627-628.

²⁹ Nursî, *Şuâlar* (15. Şuâ), 771.

“Herbiri birer küçük Kur’ân olan ekser uzun sûre ve mutavasıtılarda ve çok sayfa ve makamlarda yalnız iki üç maksat değil, belki Kur’ân, mahiyeti hem bir kitab-ı zikir ve imân ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rububiyet-i İlâhiyenin herşeye ihatasını ve haşmetli tecelliyatını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebîrinin bir nevi kıraati olan Kur’ân, elbette her makamda, hattâ bazen bir sayfada çok maksatları takiben marifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve imân hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle...”³⁰

Burada kast ettiği şudur: İnanç, şeriat, ahlak bakımından, keza iman, niyet ve amel bakımlarından dinin bütününe kapsayan bu dört maksat; özet biçiminde veya kapsamlı olarak (uzun sureler veya en az yüzer ayetten oluşan sureler olarak bilinen) Kur’an surelerinde mutlaka hep birlikte bulunmaktadır. Elbette bu, uzun ve orta hacimli surelerin dışındaki nispeten daha küçük surelerde bu dört maksat -adalet ve ubudiyetle maksadıyla birlikte- yer almaz demek değildir. Aksine, bu surelerde dahi Kuran’ın gözettiği adalet ve ubudiyet ilkesi mutlaka mevcuttur. Ancak, bu gibi surelerde konu genellikle, surenin bütününe değil, bir kısmına yayılmış durumdadır.

Tekrar belirtmek gerekirse, ibadetin temeli ve ana çatısı olan ubudiyetin adaletle çok yakın bir ilişkisi vardır. Öyle ki, bu iki kavram sürekli olarak Kuran’da yan yana zikredilmektedir. Adalet, dört büyük külli maksatlarından biridir Kur’an’ın işte Kuran’da gördüğümüz, adalet ve ubudiyet terimlerinin daimi birlikteliği ve beraberliği, aralarındaki ilişkinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. İlişki de şöyle bir şeydir; bu kavramların ikisi de Kur’an’ın maksatlarından olma anlamında, müşterektirler -ki bu maksatlar asıldır ve diğer her şey bunlara bağlıdır- bu manada ibadetin ilahî adaletle ilişkisi ile beşeri adalet arasındaki ilişkisi arasında herhangi bir fark da yoktur. Zira bun-

---

30 Nursî, *Sözler* (25. Söz), 540-41; Nursî, *Şuâlar* (11. Şuâ), 327.

lardan ilki ikincisinin temelidir. İbadet, ilahi adaletin şartlarındandır, nitekim beşeri adalet de ilahi adaletin gerektirdiği bir şeydir. Bu konu aşağıda aydınlatılacaktır.

Adaletin, ubudiyetle birlikte Kur'an'ın maksatlarından biri kabul edilmesi, Said Nursî'nin, tahkik ve ciddi tefekkür ile ulaştığı bir neticedir ki o bu gibi büyük neticelere ulaşırken hep bu yolu izler. O, hem ibadetin hem de adaletin Kuran-ı Kerim'de, şeriatın büyük külli maksatlarından biri olarak zikredildiğine vurgu yapar.

Cenab-ı Hak adalet konusunda şöyle demektedir: “Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak kulluk etmeleri emrolunmuştu.”³¹

Yine adaleti, cennetin ve insanların yaratılmasının maksadı olarak beyân eder: “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”³²

Adaletle ilgili olarak da Cenab-ı Hakk şöyle demektedir: “Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız da olsa adaletli olunuz.”³³

Ve yine şöyle demektedir: “Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun, bu Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır.”³⁴

İkinci olarak: İbadetler peygamberlerden öğrenilir, onların gönderilmeleri ve himaye edilmeleri de ilahi adalet sayesinde.

Bu da ibadet ve adalet arası ilişkilerin bir başka yönüdür. Zira sağlam ve doğru bir ibadet, ancak ve ancak Allahu Tealâ'nın peygamberleri kanalıyla alınabilir. Dolayısıyla, bu peygamberlerin, dinin tebliği için Allah tarafından gönderilmeleri ve himaye görmeleri de ilahi adaletin bir sonucudur. Şöyle demektedir, Said Nursî:

31 el-Beyyine, 98/5.

32 ez-Zâriyât, 51/56.

33 el-En'âm, 6/152.

34 el-Mâide, 5/8.

“...Ef'al-i rububiyet cihetinde dahi görüyoruz ki, bu âlemin Mutasarrıfı ve Müdebbiri, Muhammed'in (a.s.m.) risaletini bu kâinata bir manevi güneş yapıp, Nur Risalelerinde ispat edildiği gibi, onun ile bütün karanlıkları izale ve nurani hakikatlerini gösterip ve bütün zîşuuru, belki kâinatı hayat-ı bakiye müjdesiyle sevindirdiği gibi...”³⁵

Şayet peygamberlerin gönderilmesi söz konusu olmasaydı bir şeyler eksik kalırdı. Keza, peygamberlerin korunması ve ismet vasıfları olmasaydı da yine o yüce gayeye erişilmesi mümkün olmazdı. Said Nursî bu konuda da şöyle demektedir:

“Evet, bu kâinatta gözümüz önünde bu muntazam tasarrufatı içinde adalet ve hikmet ile ve rahmet ve inayet ve himayet ile her zaman iyileri himaye ve fenaları ve yalancıları tokatlamak, rububiyetin bir adeti olmasından, ef'al-i Rahmaniyyet muktezasıyla bir Kur'an-ı Mûcizü'l-Beyan, Muhammed (a.s.m.) eline vermesi ve bine yakın mucizelerin pek çok envanını ona vermesi ve bütün halatında ve en tehlikeli vaziyetlerinde şefkatkarane himaye ve hatta güvercin ve örümcekle muhafaza etmesi...”³⁶

Üçüncü olarak: İlahi adalet, ibadetlerin kendisiyle gerçekleştiği şeriat hükümlerinde açık seçik ortaya çıkmaktadır.

Kullar için şeriatın vaz edilmiş nedeninin, onları hevanın ve şeytanın tuzaklarından uzaklaştırmak ve iradeleriyle Allah'a kul olmayı tercih etmelerini sağlamak olduğu daha önce söylenmişti. Aynı şekilde insanlar, zaruri olarak da Allah'ın kullarıdır. İşte şeriat, ortaya koyduğu hükümleri ve değerleriyle, muhataplarını eğitmeye ve onları Allah'a kul yapmakla özgürleştirmeye ve istikamet üzere olmalarını sağlamaya kefildir. Bu şu demektir: Şeriata bağlı kalmak, kendini onun hükümlerine boyun eğdirmek ibadetin bizatihi kendisidir. Zira Allah'ın adaleti

---

35 Nursî, *Şuâlar* (15. Şuâ), 777.

36 Nursî, *Şuâlar* (5. Şuâ), 777.

şeriatın bütün hükümlerinde tecelli eder. Şeriat üzerine istikametli olmak, ilahi adalet noktasında -ki bu adaletle karanlıklar aydınlanır, yer ve gök ayakta durur- müstakim olmak manasındadır.

Dördüncü olarak; İlahi adalet, ibadeti gerekli kılar. Bu da, ibadet ve adalet ilişkisinin diğer bir yönünü teşkil etmektedir. Zira Said Nursi'ye göre ilahi adalet, hikmet, inayet ve rahmet bu âlemin var olmasının temel unsurlarıdır. Şöyle demektedir:

“Eğer, farz-ı muhal olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafirhâneleri değiştiren Sultan-ı Sermedînin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahali, mes’ud ibâdı bulunmazsa, zîyâ, hava, su toprak gibi kuvvetli ve şümüllü dört anâsır-ı mâneviye olan hikmet, adâlet, inayet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zahiriye gibi görünen vücudlarını inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü, şu bekâsız dünya ve mâfihâ, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı malûmdur. Eğer, başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa, o vakit, gündüzü dolduran ziyâyı gördüğü halde, güneşin vücudunu inkâr etmek derecesinde bir divânelikle, şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı görünen adâleti inkâr etmek ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım geldiği gibi, şu kâinatta gördüğümüz icraat-ı hakimane ve ef’âl-i kerîmâne ve ihsanât-ı rahîmânenin sahibini -hâşâ, sümme hâşâ- sefih bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki; nihayetsiz muhâl bir inkılâb-ı hakâiktir. Hattâ her şeyin vücudunu ve kendi nefsinin vücudunu inkâr eden ahmak Sofestâiler dahi bunun tasavvuruna kolay kolay yanaşamazlar.”³⁷

Şu halde, ilahi adalet ve onun izleri akıl ve kalp ile idrak edilebilir, gölgeleri dünya gözüyle görülebilir ve hatta onun yansımalarına elle

37 Nursî, *Sözler* (10, Söz), 131-132.

dokunulabilir. Şayet ilahi adaletin her tarafı kuşattığına dair kati deliller ve kesin hüccetler varsa, bunu tereddüt ve gevşeklik göstermeden, tam bir teslimiyet ve boyun eğişle kabul ve ikrar etmek gerekir. Varlık âleminin var oluşunun gayesi olan ibadet zaten tam da budur. Demek oluyor ki, Said Nursî'ye göre ibadet, inkârı asla ve kat'a mümkün olmayan adalet-i ilahiyenin bir gereğidir. Bu açıdan, ibadet ve ilahi adalet arasındaki ilişki lâzım ve melzûm ilişkisi gibidir. Bu alaka ve ilişki, ilişkiler içinde en güçlü ve sağlam olanıdır.

Beşinci olarak; ibadet, beşeri adaleti netice verir.

İbadetin, adalet-i ilahiyenin kaçınılmaz sonuçlarından olduğu, bu ikisi arasındaki ilişkinin en güçlü bir alakayı teşkil ettiği daha önce geçmişti. Burada belirtmek istediğimiz şeyse, ibadetin, kuldaki beşeri adaletin de kendisinden doğduğu temel kök olduğu hususudur. İbadette öze bağlı kalma ve ihlası koruma kaçınılmaz olarak kulda bir adalet duygusu geliştirir. Buna karşılık ihlasın zedelenmesi ibadete zarar verdiği gibi kulun adalet anlayışını da fesada uğratar ve onu bu yolda başarısız kılar. Said Nursî bu hakikatleri anlatırken şöyle demektedir:

“Hayat-ı mâneviye ve sıhhat-i ubudiyet, adâvet ve inatla sarsılır. Çünkü, vasita-i halâs ve vesile-i necat olan ihlâs zayi olur. Zira, tarafgir bir muannid, kendi a'mâl-i hayriyesinde hasmına tefevvuk ister. Hâlisen li-vechillâh amele pek de muvaffak olamaz. Hem hüküm ve muamelâtında tarafgirini tercih eder, adalet edemez. İşte, ef'âl ve a'mâl-i hayriyenin esasları olan ihlâs ve adalet, husumet ve adâvetle kaybolur.”³⁸

Said Nursî bu gibi makamlarda sahabeye, onların hak ve hakkaniyetin öncüleri, âşıkları olduğu gerçeğine, adalet ve doğruluğa tutkun oluşlarına, onları sahabe olarak değerli kılan asıl şeyin ibadetlerindeki sağlamlık olduğuna sık sık göndermelerde bulunur.³⁹

Altıncı olarak, ilahi adaletin gereği olarak cezalandırma; ceza, ibadetin muharrik gücüdür.

38 Nursî, *Mektûbât* (11. Mektup), (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004), 384.

39 Nursî, *Sözler* (27. Söz), 659.

Daha önce, adalet-i ilahiyenin göstergeleri olan şu hususlar zikredilmişti: Kıyamet günü ortaya konacak olan teraziler, kendisiyle cezanın uygulanacağı alet, sevap ve günah kapılarının açılması, yaratılmışlara amellerine göre hakkaniyetle ceza ve mükâfat verilmesi. Bütün bunlar kulu bu dünyada ibadete teşvik eder; onu ibadet ve itaat çizgisinde tutar; kullar arasında mutlak adaletin hâkim olacağı ölüm sonrası hayatta karşılaşacakları için hazırlık yapmaya sevk eder. Said Nursi, adalet ve ibadet arasındaki ilişkinin bu yönünü Risâle-i Nur'da çok güçlü bir şekilde işler; ilahi adaletin gereği olan ahiret cezasından, insanı gafletten uyandırıp ibadete teşvik edici olmasından, terğib ve terhib gereği olarak Kur'an'ın birçok ayetinde buna yer verilmesinden uzun uzadıya bahseder. Eşsiz üslûbuyla, ibadet ve adalet arasındaki ilişkiyi anlatırken şunları söyler:

“Hiç mümkün müdür ki, gökte, yerde, karada, denizde yaş kuru, küçük büyük, âdi âli herşeyi kemâl-i intizam ve mizan içinde muhâfaza edip, bir türlü muhasebe içinde neticelerini eleyen bir hafziyet, insan gibi büyük bir fitratta, hilâfet-i kübrâ gibi bir rütbede, emânet-ı kübrâ gibi büyük vazifesi olan beşerin Rubûbiyet-i âmmeye temas eden amel-leri ve fiilleri muhafaza edilmesin, muhasebe eleğinden geçirilmesin, adâlet terazisinde tartılmasın, şâyeste ceza ve mükâfat çekmesin? Hayır, aslâ!”⁴⁰

Yedinci olarak; adalet, bu varlık âleminin güzelliği; ibadetse ruhun güzelliğidir.

Adalet, bu âlemin var oluşu, dünya ve ahiret hayatının mamur olması için temel bir unsurdur. Yine o, Yüce Allah'ın, ulvi olsun süfli olsun, varlığın tümünün muhtevasına istikamet ve ölçü tayin eden, ona cemal ve celal tecellilerini yansıtan, onu nuruna ve sırrına gark eden el-ADL isminin tecellilerindedir. O, ilahi adaletin güzelliğinden ve onun varlık âleminin gidişatındaki etkisinden söz ederken şunları söylemektedir:

40 Nursî, *Sözler* (10. Söz), 119-120

“Hem kâinatı bütün mevcudatıyla mizanı altına alan ve bütün ecram-ı ulviye ve süfliyenin muvazenelerini idame ettiren ve güzelliğın en mühim bir esası olan tenasübü veren ve her şeye en güzel vaziyeti verdiren ve her zîhayata hakk-ı hayatı verip ihkak-ı hak eden ve müte-cavizleri durduran ve cezalandıran bir âdiliyetin haşmetli güzelliğine bak, gör.”⁴¹

Şu durumda, adalet bu âlemin güzelliğı olduğuna göre, ibadette ruhun güzelliğidir. Ruh, onunla parlar ve temizlenir, güzelliğinin ve aydınlığının kaynağını oradan alır. Âlemin ve ruhun güzelliğı ile hayatın anlamı belirgin hale gelir, hakikati inkişaf eder ve bu suretle şekil ve öz arasında bir denge kurulmuş, zarf ve mazruf ya da kalp ve kalıp birbiriyle uyumlu hale gelmiş olur.

Sekizinci olarak, bu dünya ibadet yurdu, ahiretse adalet yurdudur.

Bu da adalet ve ilişki arasındaki ilişkinin bir başka yönünü, zaman ve mekân yönünü teşkil etmektedir. Şöyle ki, ibadetin yeri ve zamanı bu dünya hayatı için geçerlidir, karasıyla deniziyle yeryüzünü ve gökyüzünü içine almaktadır. Mutlak ilahi adalet ise, kulların ubudiyetlerine, kâfirlerin küfrüne, münkirlerin inkârına karşılık vermek üzere, herkesin huzur-u ilahide divan duracakları gün olan kıyamet gününde tecelli edecektir. Bu, Bediüzzaman Said Nursî'nin birçok yerde ifade ettiğı, müteaddit defalar vurguladığı bir husustur. Sözelimi:

“Hattâ, eğer rahmet, inâyet, hikmet, adalet gibi, hesapsız o matlûbun esbâb-ı mûcibesi olmasa idi, şu zâtın tek duası, baharımızın icadı kadar kudretine hafif gelen şu Cennetin binâsına sebebiyet verecekti.”⁴²

Dokuzuncu olarak; adalet ve onun gerektirdiğı hususlar bizatihi ibadetin de özünü teşkil eder.

Burada adalet ile kast ettiğımız şey, sözlerinde, eylemlerinde, zahirinde, batınında hâsılı her şeyinde insanoğlunun ortaya koyduğı ada-

41 Nursî, *Şuâlar* (11. Şuâ), 116.

42 Nursî, *Sözler* (10. Söz), 326.

lettir. Bu adalet, ilahi adaletin tecellilerinden alınmıştır. İnsanoğlunun ibadetle ulaşmaya çalıştığı en yüce gaye budur. Yine bu, ilahi adaletin zübdesi ve özüdür. Kulların ibadet namına yaptıkları her şey, neticede kendilerini adalete veya adaletle ilişkisi olan şeylere götürür. Allah'ın, kullarını yapmakla mükellef tuttuğu ve bu sayede kendisine kulluğun sergilenmesini istediği şey adaletin ikame edilmesidir. Cenab-ı Hakk, dinin ve insanoğlundaki ibadetin üzerine ikame olduğu şey olan bu büyük külli hakikati şu şekilde dile getirir;

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, azgınlık ve fenalığı da yasaklar.”⁴³

Demek ki, kul, adalete uygun olan veya adaletin gerektirdiği her şeyi yapmaya mecbur ve memurdur; buna karşılık, adalete zıt ve aykırı düşen her şeyin yapılması da -tahrimen olsun tenzihen olsun- yasaklanmıştır. İbadette de işte bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Onuncu olarak, adalet ve ibadet istikameti netice verir.

Daha önce de geçtiği gibi, insan ibadetini sağlam tutarsa, bu, kendisini adaletli olmaya sevk eder; bu kişiden de aynı şekilde, adaleti emreden, sırat-ı müstakim üzere yürüyen, bu noktadaki sebatı sayesinde istikameti yakalayan bir insan ortaya çıkar. Bu istikametın nurları yüzüne yansır, sırları kendisine açılır, sağladığı kuvvet ve kudretin emareleri kesintisiz devam eder gider.⁴⁴

4. Sonuç

Bu makale Bediüzzaman Said Nursi'nin Risâle-i Nur'da, adalet-ibadet ilişkisi ve bunların insan ve âlem üzerindeki yansımaları hakkındaki düşünceleri üzerine yapılmış kısa bir gezintidir.

Sözü edilen alakayı anlama noktasında, Risâle-i Nur'da gördüğümüz yaklaşımın sonuçları şunlardır: İnsanoğlunun salahı, istikameti, disiplini ve dünyayı mamur hale getirmeye olan istidadının kaynağı, bu adaletin saf pınarından alınmış bir ibadettir. Keza, toplumun salahı,

43 en-Nahl, 16/90.

44 Nursî, *Sözler* (20, Söz), 348; Nursî, *Lem'alar* (30, Lem'a), 564.

istikameti, disiplini ve dünyayı mamur hale getirmeye olan istidadının kaynağı, adaleti ikame etmesi ve onun şualarını her tarafta yakabilmesidir. Adaleti sağlamanın yolu da ancak ve ancak ibadetten geçer. Buradan hareketle de, erdemli toplumun temelleri atılmış olur. Bu manada Risâle-i Nur, istikamet sahibi bireylerin ve istikametli bir toplumun oluşmasını temin ve garanti edecek ölçüde, konuya ilişkin zengin bir terbiyevî ve ilmî malzemeyi içermektedir.

Esasen Risâle-i Nur, sahasının uzmanı, terbiyevî boyutları olan fikri bir ekoldür, Kur'anî düşüncesini ve nuranî çabalarını dercettiği bu eserlerle Bediüzzaman, âbid ve âdil kulların oluşmasını arzulamıştır. Aynı şekilde onun izlediği kapsamlı terbiyevî plan ve program, üzerinde durulmaya değerdir. Belki de bu sayede dünya daha doğru ve istikametli olana, en selâmetli ve faziletli olana doğru adım atmış olacaktır.

5. Kaynakça

İbn Kayyim el-Cevzî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ey-yûb. *İ'lâmü'l-muvakkî'in*. (Beyrut: ty).

Nursî, Bediüzzaman Said. *Lem'alar*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Mektûbât*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Şuâlar*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa. *el-Muvâfakât fî usûli's-şerî'a*. nşr. Abdullah Dıraz, (Beyrut: ty).